

УДК 346.91:347.98

Наталія Петренко,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри адміністративного і господарського права

та правоохоронної діяльності

Херсонського державного університету

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена дослідженню інституту врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, який є новелою господарського – процесуального законодавства. Норми зазначеного інституту надають можливість сторонам справи, провадження по якій порушено в суді, врегулювати спір мирним шляхом та укласти мирову угоду до початку розгляду справи по суті. Досліджені принципи інституту врегулювання спору за участю судді: добровільність участі сторін у процедурі, рівність сторін, конфіденційність, арбітрування. Запропоновані шляхи вдосконалення даної процедури з метою її більш ефективного застосування.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді, медіація, принципи інституту врегулювання спору за участю судді.

Постановка проблеми. У результаті проведення судової реформи національне законодавство отримало новий процесуальний інститут, який спричинив численні дискусії серед юристів-практиків, суддів, науковців та правників узагалі. Так, у новій редакції Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України, які набрали чинності 15.12.2017, впроваджено інститут врегулювання спору за участю судді. До сьогоднішнього дня залишається до кінця не дослідженою правова природа даного інституту, його принципи та значення, місце в правовій системі, особливості застосування тощо. Зазначене, своєю чергою, може призвести до труднощів у застосуванні інституту врегулювання спору за участю судді та небажання його подальшого застосування в судовій практиці.

Метою статті є дослідження інституту врегулювання спору за участю судді, який запроваджено в Господарському процесуальному кодексі України, аналіз перспектив його впровадження та недоліки, які потребують доопрацювання з метою ефективної реалізації даних норм законодавства.

Так, главою 4 розділу 1 Господарського процесуального кодексу України закріплені підстави та порядок застосування процедури врегулювання спору за участю судді в господарських судах. Зазначеними нормами передбачена можливість спілкування сторін із суддею (спільно або окремо) поза межами судового засідання з метою врегулювання

спору, який перебуває на стадії підготовчого засідання, мирним шляхом.

І. Бутирська, досліджуючи зазначений вище інститут процесуального законодавства, зазначає, що нове процесуальне законодавство «суттєво змінює зазначені процесуальні кодекси (Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України. – Прим. автора), уніфікувавши їх та запровадивши багато нових, раніше незнайомих вітчизняній правовій системі, норм та інститутів. Нова редакція Господарського процесуального кодексу України передбачає чимало новел у процесі вирішення господарських спорів, серед яких і запровадження нового примирювального інституту – врегулювання спору за участю судді» [1, с. 79]. Проте вважаємо, що примирення сторін судового процесу не можна вважати абсолютно новим та раніше не відомим господарському судочинству. Так, статтею 4 Закону України «Про арбітражні (господарські) суди» були визначені засади здійснення правосуддя арбітражними (господарськими) судами, однією з яких було арбітрування. Зміни до зазначеного закону були внесені в процесі так званої «малої судової реформи» в 2001 році, під час якої принцип арбітрування було виключено з основних засад господарського судочинства. Суть його полягає в тому, що у вирішенні господарського спору основною метою арбітра є приведення представників сторін до законної угоди, яка фіксується у рішенні суду. У разі, коли сторони не змогли прийти до угоди або угода не відповідала

закону, арбітр ухвалює рішення, яке може збігатися з позицією однієї зі сторін або ґрунтуватися на позиції судді щодо даного спору [2, с. 126]. Таким чином, суддя господарського суду, керуючись принципом арбітрування, мав право вчиняти дії, спрямовані на примирення сторін по справі та їх приведення до мирного врегулювання. Отже, можна зазначити, що даний принцип закладено в основу нововведеного інституту врегулювання спору за участю судді.

Врегулювання спору з участю судді іноді відносять до однієї з моделей медіації. Такого висновку, наприклад, доходить О. Можайкіна. Авторка зазначає, що врегулювання спору за участю судді необхідно розглядати як один із видів (моделей, типів) медіації. Незважаючи на свою специфіку та особливості проведення, цей вид урегулювання спору має основні ознаки медіаційної процедури [3, с. 180]. Проте з аналізу норм Господарського процесуального кодексу України та поняття і принципів медіації вбачається, що інститут врегулювання спору за участю судді, впроваджений нормами національного законодавства, не можна розглядати як модель медіації.

Так, медіація є одним із видів альтернативного вирішення спорів. У процедурі медіації беруть участь сторони спору (конфлікту) та третя нейтральна сторона, яка супроводжує сторони у вирішенні суперечки, що виникла між ними. Ерік М. Рунессон та Марі-Лоранс Гі, характеризуючи суб'єктний склад процедури медіації, визначають, що медіація – це гнучкий механізм, який дозволяє сторонам контролювати як процес, так і результат суперечки. Сторони є «власниками спору» і самостійно виробляють варіант його врегулювання [4, с. 33]. Із цим твердженням необхідно погодитися, оскільки єдиними та безперечними особами, які приймають рішення в спорі, переданому на медіацію, є самі сторони, а медіатор виступає «диригентом» – спрямовує процедуру діалогу, але не керує нею.

Що стосується вирішення спору за участю судді, то учасниками даної процедури є сторони по судовій справі та суддя. У цьому разі окрему увагу необхідно приділити саме постаті судді як учаснику переговорів. Так, відповідно до ст. 129 Конституції України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Один із законодавчо визначених обов'язків судді – справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства (ст. 56 Закону України «Про судочинство та статус суддів»). Таким чином,

статус судді обумовлений покладеними на нього обов'язками. Суддя є представником держави та її іменем ухвалює судові рішення. Наведеним вище й зумовлений певний авторитет суду в суспільстві та під час здійснення ним своєї професійної діяльності. У зв'язку з цим є ризик того, що суддя, проводячи процедуру врегулювання спору, буде займати керівне положення, а отже, фактично буде «власником спору», що, своєю чергою, може значно змінити хід та, відповідно, результат проведення переговорів.

До того ж у моделі судової медіації, яка застосовується у світі, медіатором у спорі є інший призначений суддя, який має спеціальні знання. А в процедурі, закріпленій у національному законодавстві, визначено, що врегулювання спору за участю судді проводиться суддею-доповідачем, тобто суддею, який входить до складу суду, на вирішенні якого перебуває справа.

Наступною відмінністю медіації від процедури врегулювання спору за участю судді є повноваження медіатора та судді в досліджуваній процедурі. Так, медіатор – це нейтральна, самостійна сторона спору, яка спрямовує сторони конфлікту, чим допомагає їм самостійно та обопільно вигідно вирішити конфлікт. Медіатор не має права давати поради або пропонувати шляхи вирішення спору. Видається, що наявність юридичного практичного досвіду медіатора у певній сфері може негативно вплинути на процедуру медіації, а відповідно, медіатор повинен абстрагуватися від наявного у нього практичного досвіду.

Своєю чергою, абсолютно протилежними є повноваження судді у процедурі вирішення справи за участю судді. Хоча деякі адвокати саме в процедурі врегулювання спору за участю судді бачать певні переваги та пов'язують їх саме з участю судді в даній процедурі. Зокрема, визначаючи перспективи впровадження інституту вирішення спору за участю судді на прикладі господарських справ, зазначають таке: «Видається, що запропонована законодавцем можливість врегулювання спору за участю судді є більш виправданою моделлю вирішення господарського спору, ніж медіація. Оскільки процес врегулювання спору координує саме суддя, який є юристом за освітою, розуміє всі юридичні аспекти спору та припускає, як саме може закінчитися розгляд конкретної справи у порядку судового провадження, він може роз'яснити сторонам процесуальні перспективи справи, в тому числі з посиланням та усталену судову практику в аналогічних справах» [5, с. 45].

Так, відповідно до ч. 5, 6 ст. 188 ГПК України під час проведення спільних нарад

суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору. Отже, суддя має можливість активно використовувати свій професійний досвід, судову практику з аналогічних справ тощо, а тому не є медіатором. При цьому ні законодавцем, ні прихильниками даної моделі не враховується той факт, що судова практика не є джерелом права, має несталий характер та залежить виключно від конкретних обставин справи, які в більшості навіть однотипних спорів не є одноманітними.

Таким чином, узагальнюючи наведене, можна зазначити, що медіація є неформальним методом розв'язання спорів, який ґрунтується на засаді довіри й у якому нейтральна та безстороння третя особа допомагає сторонам у взаємній комунікації, визначенні інтересів та основних дискусійних, спірних питань, а також у знаходженні спільного взаємоприйняттого рішення на основі порозуміння [6, с. 20]. А врегулювання спору за участю судді – це спосіб вирішення справи, яка перебуває на вирішенні в суді (по якій відкрито провадження) за участю судді-дповідача, який ґрунтується на принципах добровільності та конфіденційності і спрямований на мирне врегулювання справи між сторонами.

Для правильного розуміння інституту врегулювання спору за участю судді необхідне дослідження його основних засад, вихідних положень, на яких ґрунтується проведення зазначеної процедури. При цьому принципи досліджуваного процесуального інституту не закріплені в чинному законодавстві, але їх можна узагальнити виходячи із його правової природи.

Так, до основних принципів інституту врегулювання спору за участю судді можна віднести такі:

– добровільність участі сторін у процедурі. Так, відповідно до ч. 1 ст. 186 Господарського процесуального кодексу України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Обґрунтованим є зауваження В. Резнікової, яка зазначає, що слово "добровільність" акцентує, що рішення не може

бути результатом зовнішнього примусу чи активного переконання будь-кого у необхідності певного спрямування дій – воно не повинно бути результатом активного впливу волі іншої особи, а лише результатом вибору господарюючого суб'єкта, що ґрунтується на повній інформації про ситуацію [7, с. 11]. Однак даний принцип поширює свою дію тільки на сторін справи (позивача та відповідача) стосовно участі в процесі врегулювання спору за участі судді, прийняття рішення про її припинення, укладення мирової угоди за її результатами чи інших процесуальних рішень тощо. Суддя, у свою чергу, не може відмовитися проводити дану процедуру та брати в ній участь. Наведене відрізняє суддю як учасника даної процедури від медіатора, який бере участь у медіаційній процедурі. Останній також має право відмовитися від участі в медіації, наприклад, за відсутності належного досвіду або кваліфікації проведення примирювальної процедури в даній категорії спорів (конфліктів);

– рівність сторін. Зазначений принцип належить до загальноправових та загальнопроцесуальних і притаманний господарському судочинству. У науковій літературі рівність сторін визначають як вихідну умову змагального судового процесу. Б. П. Ратушна зазначає, що найкращий процесуальний ефект принципу рівності досягається саме в межах загальної моделі судочинства, збалансовуючи правові можливості сторін у доведенні перед судом своєї правоти і тим самим закладаючи підвалини справедливого розгляду справи [8, с. 100]. Проте якщо, досліджуючи інститут урегулювання спору за участю судді, принцип рівності сторін розглядати як аспект змагальності сторін, то за такої умови призначення даного процесуального інституту перетвориться на факультативну стадію цивільного процесу та втратить своє основне призначення примирювальної процедури. Таким чином, вважаємо, що в межах досліджуваного інституту принцип рівності сторін означає надання сторонам по справі рівних прав на пропонування варіантів вирішення ситуації, надання їм рівного часу для висловлювання своєї позиції на загальних зустрічах та відведення однакової кількості часу на закритих нарадах із судом тощо.

– конфіденційність. Досліджувати даний принцип необхідно у співвідношенні з принципом гласності господарського процесу. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Господарського процесуального кодексу України розгляд справ у господарських судах проводиться усно і відкрито, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Ратифікувавши Європейську

Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання забезпечити гласне слухання (public hearing) справ у судах, що є невід'ємним складником права на справедливий суд, наданого кожному відповідно до статті 6 цієї Конвенції [9, с. 262]. Гласність судового процесу означає його фіксацію технічними засобами, присутність будь-яких осіб у судовому засіданні, можливість проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіо запис, тощо. Окрім цього, гласність судового процесу означає не тільки відкритість судового розгляду справи, а і вільний доступ до судових рішень та до інформації про судові справи. Протилежною за своїм змістом є процедура врегулювання спору за участю судді. Так, інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами (ч. 8 ст. 188 ГПК України). Зокрема, ні сторони, ні суддя не мають права використовувати та розголошувати інформацію, отриману під час спільних нарад, суддя не має право без дозволу сторони розголошувати інформацію, отриману на закритих нарадах. Вбачається, що саме з метою реалізації даного принципу передбачена передача справи на розгляд іншому судді у разі продовження розгляду справи по суті;

– арбітрування. Як іще один принцип інституту врегулювання спору за участю судді можна виділити згаданий вище принцип арбітрування. На підставі даного принципу забезпечується сприяння сторонам спору (конфлікту) у досягненні згоди, напрацювання шляхів вирішення спору під час переговорів та отримання такого результату, який буде одночасно вигідний протилежним сторонам судової справи. У результаті реалізації цього принципу відбувається трансформація відносин сторін спору. Тобто під час врегулювання спору за участю судді метою є не відновлення порушеного, оспорюваного або невизнаного права позивача та захист від обвинувачень відповідача, а спільне напрацювання ними взаємовигідних шляхів вирішення спору.

Варто звернути увагу, що відповідно до ст. 186 Господарського процесуального кодексу України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Тобто вирішення питання про врегулювання справи за участю судді можливо лише під час підготовчого судового засідання та, відповідно, до початку розгляду справи по суті. Так, під час підго-

товчого судового засідання вирішуються здебільшого організаційні питання підготовки справи до судового розгляду (залучення третіх осіб, співвідповідачів, надання сторонами доказів, направлення судових доручень, вирішення клопотань тощо). При цьому на цій стадії сторони можуть ще не усвідомлювати повною мірою правову позицію протилежної сторони, без заслуховування позицій сторін у них може бути не сформована загальна оцінка всієї сукупності доказів по справі. Тому вважаємо, що обмеження, встановлені законодавцем стосовно можливості сторін врегулювання спору за участю судді, є необґрунтованими. Більш доцільним буде надання можливості сторонам врегулювати справу шляхом примирення або принаймні вчинити таку спробу до виступу учасників справи із промовою, тобто до судових дебатів.

Окремої уваги потребують темпоральні норми досліджуваного інституту. Так, частиною 1 статті 190 Господарського процесуального кодексу України закріплено, що врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. При цьому, згідно з частиною 2 зазначеної статті, строк проведення врегулювання спору за участю судді подовженню не підлягає. Проте, виходячи із принципу добровільності даної процедури, яка зумовлюється наявністю волі двох сторін по справі, дане обмеження вбачається необґрунтованим. Визначення строку має базуватися не тільки на підставі законодавчого визначення, а й з урахуванням складності справи, кількості позовних вимог, часу, необхідного для складання і узгодження мирової угоди, та волі сторін. Таким чином, вважаємо за необхідне надати можливість сторонам впливати на визначення строку для врегулювання спору за участю судді. Зокрема, пропонуємо надати сторонам справи та, відповідно, учасникам врегулювання спору за участю судді право за спільною заявою подовжити строк проведення даної процедури. Однак з метою уникнення затягування строків розгляду справи та можливого зловживання сторонами своїми правами вбачається за необхідне встановлення певного строку, на який може бути подовжена досліджувана процедура.

Висновок.

Отже, процедура врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві є новою для національної правової системи. При цьому ця процедура є не медіацією, а самостійним інститутом господарського процесуального права, спрямованим на мирне

врегулювання спору між сторонами судової справи за участю судді, на розгляд якого передано дану справу.

Однак для більш ефективного подальшого застосування врегулювання спору за участю судді вбачається за доцільне внесення змін щодо стадій процесу, коли дана процедура може бути застосована, та строків її застосування. Відповідно, у зв'язку з цим пропонуємо викласти ч. 1 ст. 186 Господарського процесуального кодексу України в такій редакції: «Врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до судових дебатів у справі». А частину 2 статті 190 Господарського процесуального кодексу України – в такій редакції: «Строк проведення врегулювання спору за участю судді може бути подовжено судом за спільною обґрунтованою заявою сторін. Строк подовження не може перевищувати тридцяти днів. Про подовження строку врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає».

Список використаних джерел:

1. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у Господарський процесуальний кодекс. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 79–83.

2. Степанова Т.В. Принцип арбітрування як основний принцип господарського судочинства. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Том 11 (Випуск 20). Частина 1. Одеса, 2008. С. 125-130.

3. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. С. 174-180.

4. Ерік М. Рунессон, Марі-Лоранс Гі. Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління / Всесвітній форум з питань корпоративного управління, 2007. 68 с.

5. Левіцький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді. Юридична газета. 2017. № 27-28 (577-578). С. 44-45.

6. Подоковенко Т. Медіація як спосіб альтернативного рішення конфліктів: генезиси інституційні основи. Актуальні проблеми правознавства. 2017. № 1(9). С. 17–22.

7. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2012. Вип. 90. С. 10-15.

8. Ратушна Б. П. Принцип рівності сторін у цивільному процесі України. Митна справа. 2015. № 4(2). С. 98-102.

9. Тимченко Г.П. Принцип гласності і відкритості судового розгляду: теорія, історія та перспективи розвитку. Держава і право. 2010. Випуск 49. С. 258-265.

Стаття посвячена дослідженню інститута врегулювання спору з участю судді в господарському судочинстві, який є новеллою господарського процесуального законодавства. Норми вказаного інститута надають сторонам справи можливість вирішити спір мирним шляхом і заключити мирову угоду до початку розгляду справи по суті. Досліджені принципи інститута врегулювання спору з участю судді: добровільність участі сторін в процедурі, рівність сторін, конфіденційність, арбітрабельність. Предложено шляхи удосконалення даної процедури з метою її більш ефективного застосування.

Ключевые слова: врегулювання спору з участю судді, медіація, принципи врегулювання спору з участю судді.

The article is devoted to the investigation of the dispute resolution institute of the dispute settlement by judge in economic legal proceedings, which is a novelty of economic - procedural legislation. The norms of the said institution provide the parties to the case, the proceedings of which are instituted in court, to settle a dispute peacefully and to conclude a peace agreement prior to the commencement of the consideration of the case on the merits. The principles of the dispute resolution institute with the participation of a judge are investigated: voluntary participation of parties in the procedure, equality of parties, confidentiality, arbitration. The ways of improving this procedure are proposed for its more effective application.

Key words: dispute settlement by judge, mediation, principle dispute settlement by judge.